

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Castrum Rodense in de Annales Rodenses; Kerkrade of 's-Hertogenrade?

Op 30 oktober 1984 werd in het Mijnmuseum te Kerkrade het boek „Oorsprong en winning van steenkool langs Henne, Samber, Maas en Worm” gepresenteerd¹. In dat boek is het hoofdstuk met de titel „Het Land van Rode” van de hand van J. Finger. Interessant daarbij is de stelling van de auteur dat het woord „Kalculen” zoals dat voorkomt in de Annales Rodenses, wel degelijk iets met steenkool te maken heeft. Helaas heeft hij verzuimd zijn stelling nader toe te lichten en de lezer te verklaren waarom Kalculen en steenkool met elkaar verband houden.

In datzelfde verhaal is sprake van een tweetal „ontdekkingen” (aanhalingstekens van J.F.), die weleens een ander licht zouden kunnen werpen op de geschiedenis van het Land van Rode. En één van die ontdekkingen is dat met „Rodense Castrum”, zoals dat in de Annales Rodenses voorkomt, niet het kasteel 's-Hertogenrade bedoeld wordt maar de plaats Rode, d.w.z. Kerkrade, omdat het woord „castrum” in het Middeleeuws Latijn veeleer de betekenis van „plaats” zou hebben. Indien deze bewering juist zou zijn en wij iedere keer voor Rodense Castrum Kerkrade moeten lezen in plaats van 's-Hertogenrade, dan moet de begingeschiedenis van het Land van Rode herschreven worden. Reden genoeg voor mij om eens na te gaan hoe het zit met het woord castrum in de Annales Rodenses.

Wat zeggen de woordenboeken over „castrum”? In Du Cange² wordt onder castrum inderdaad meestal een plaats verstaan, zij het dat niet helemaal duidelijk wordt welke soort plaats. Wel kan gezegd worden dat het toch meestal om grotere plaatsen gaat, waaraan soms zelfs een bisschopszetel is verbonden. Bij Niermeijer wordt als eerste betekenis gegeven „agglomeration fortifiée, qui n'est pas une cité” en

als tweede „chateau fort”. Ook hier komt de bisschopsstad voor en zelfs een versterkte keizerlijke residentie ontbreekt niet. Als laatste lexicon wil ik het „Lexicon Latinitatis Nederlandicae medii aevi (woordenboek van het middeleeuwse Latijn van de Noordelijke Nederlanden) vermelden⁴. In dit lexicon zijn ook de Annales Rodenses verwerkt. En daar vinden we als eerste betekenis: burcht, kasteel, veste.

Afgaande op de woordenboeken moet men concluderen dat het woord *castrum* dus zowel kasteel als (grotere) plaats kan betekenen. Zonder meer concluderen dat met *castrum* plaats dan wel kasteel bedoeld is, lijkt me niet juist en al te boud⁵. Om te kunnen bepalen welke betekenis het woord *castrum* in de Annales Rodenses heeft, lijkt het mij noodzakelijk de passages in de Annales nauwkeurig te bekijken. Het blijkt dat *castrum* 26 keer voorkomt; 12 keer gaat het daarbij om het *castrum* nabij de abdij Kloosterrade⁶. Ik wil de lezer niet vermoeien met een nauwkeurige analyse van deze 12 passages in de Annales, maar ik zal me beperken tot slechts 4 en wel de fol. 2^v regel 16, fol. 6^v regel 34, fol. 7^r regel 13 en tenslotte fol. 22^r regel 34.

De eerste passage heeft betrekking op het gebied dat Ailbertus in 1104 van graaf Adelbert van Saffenberg krijgt. Omdat Ailbertus een molen wil bouwen laat hij zich ook nog het gebied geven „*quod inter vallem castrensis viculi et cursum continetur rivuli*”, welke passage ik als volgt zou willen vertalen „tussen het dal van het kasteeldorpje en de loop van de beek”. Hier is sprake van een *viculus* die bij een *castrum* hoort; het zal duidelijk zijn dat we te maken hebben met twee verschillende begrippen; immers hoe valt anders het gebruik van het bijvoeglijk naamwoord *castrensis* te verklaren? Volg ik de verklaring van Finger dan moet ik hier „het dorpje van de plaats” lezen en dat lijkt mij enigszins gek.

De tweede passage laat zien dat er sprake is van twee verschillende locaties, enerzijds het dorp Kerkrade, anderzijds het kasteel 's-Hertogenrade. Ook hier is sprake van een schenking van land, welk land ligt tussen *Kalculen* en het gastenhuis „*Rodensi ab occidente conjuncta viae quae Rodense ducit ad castrum*”. Volgens mij luidt de vertaling „het grenst in het westen aan de weg die vanuit Kerkrade naar het kasteel Rode leidt”. Men kan bezwaarlijk aannemen dat de annalist hier in ernst spreekt over een weg die vanuit Kerkrade weer naar Kerkrade terug leidt!

De derde passage voert ook weer Kerkrade en 's-Hertogenrade tegelijk ten tonele en heeft ook weer betrekking op de schenking van een stuk land dat ligt „*ad sinistram bivii, ubi via altera ab hospitali, altera a pago Rodensi ad descensum conveniunt castrum*”. Vertaling: „links van de tweesprong waar de weg vanuit het gastenhuis en die van het dorp Kerkrade samenkomen bij de weg die uit het kasteel omlaag voert”. Op het gevaar af eentonig te worden kan ik ook deze passage alleen maar zinvol vertalen als de *pago Rodensis* en het *castrum* niet één en dezelfde plek zijn.

De laatste passage heeft ook weer betrekking op een schenking, waarbij Hendrik van Limburg aan de bisschop van Luik „castrum et totum Rodense allodium” schenkt. Vertaling: „het kasteel en het gehele vrij-eigen goed van Rode”. Ook deze passage is alleen maar te begrijpen indien onder castrum een kasteel verstaan wordt. Dat dit kasteel nog eens nadrukkelijk genoemd wordt bij de schenking van het allodium hoeft ons niet te verwonderen. Tenslotte bevinden wij ons op het moment van de schenking en het schrijven van de Annales in het midden van de 12e eeuw, waarin het alleszins de moeite waard was om apart te vermelden als een kasteel geschonken werd.

Ik heb mij zeer bewust beperkt tot slechts 4 van de 12 passages die naar mijn mening alle betrekking hebben op het kasteel van 's-Hertogenrade en niet op het dorp Kerkrade. De reden dat ik ze niet alle 12 de revue laat passeren heb ik boven reeds uiteengezet, maar dit hoeft natuurlijk niemand te weerhouden dit zelf te doen.

Mijn conclusie luidt dan ook dat met castrum Rodense wel degelijk het kasteel 's-Hertogenrade bedoeld is en zeker niet Kerkrade. Ik kom tot deze conclusie zuiver en alleen op basis van een bestudering van de teksten. Ik meen te hebben aangetoond dat de bewering van J. Finger niet juist is en dat de aanvankelijke vertaling „het kasteel van 's-Hertogenrade” juist is.

J. Jamar

Gezicht op Herzogenrath vanaf de weg achter Rolduc. Situatie omstreeks 1925; de natuurlijke hoogte waarop de burcht is gelegen, is nog goed zichtbaar; de burcht verheft zich hoog boven de huizen die aan de voet van de steile helling zijn gebouwd; tussen burcht en kerk de oude stadsmuur die over de heuvelhelling naar beneden daalt. - Foto A.H. Franssen.

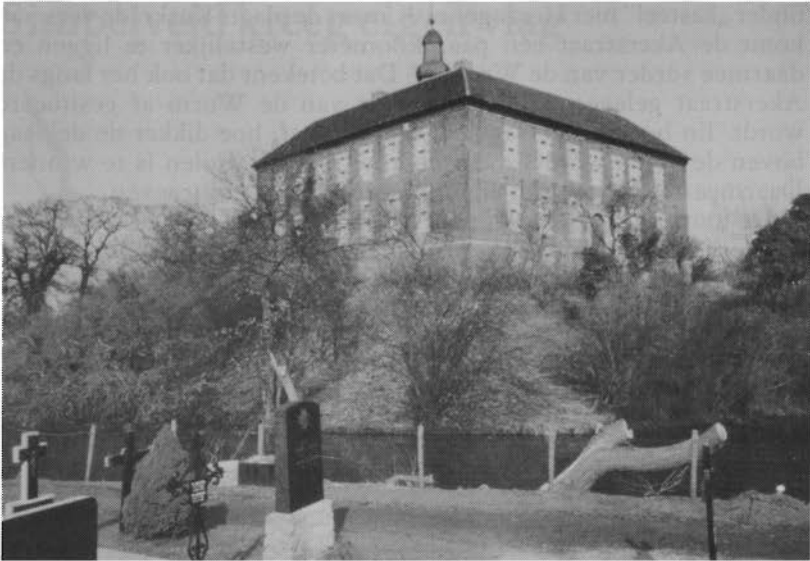
Finger voert nog een andere reden aan, waarom het „castrum” dat in 1104 in de Annales Rodenses wordt genoemd, niet de burcht van 's-Hertogenrade kan zijn. Deze burcht is volgens de schrijver „een Motte”; hij bedoelt te zeggen dat de heuvel waarop de burcht gelegen is, een „motte” is, d.w.z. een kunstmatig opgeworpen heuvel. Het kasteel van 's-Hertogenrade zou dus een „château à motte” of een motteburcht zijn, zoals b.v. het kasteel Limbricht (zie foto). „Volgens de deskundigen” zo betoogt J. Finger dan, is een burcht van dat type „te dateren na 1250”. Daarom kan het „castrum” in de Annales niet de burcht van 's-Hertogenrade zijn!

Schrijver verzuimt aan te geven bij welke deskundige hij die stelling heeft gevonden. Slaat men boeken over kastelen of naslagwerken erop na, dan blijkt dat „motteburchten” reeds in het begin van de 11e eeuw zijn gebouwd⁷. In de „Kalender 1985” die is uitgegeven door de Z.O.L.-bedrijven en verlucht is met fraaie tekeningen van twaalf kastelen in Zuid-Limburg, heeft de heer A. Corten een beknopte en heldere inleiding geschreven over de ontwikkeling van het kasteel. Daarin komt deze sprekende passage voor: „Met de aanleg van de mottes is men omstreeks het jaar 1000 begonnen. In het midden van de 13e eeuw was de krijgstechniek zover gevorderd, dat het ondermijnen van een chateau-à-motte door de vijand een werkelijk gevaar was geworden. Toen werden geen nieuwe mottes meer opgeworpen”.

Overigens is het erg onwaarschijnlijk dat de heuvel waarop „Burg Rode” ligt, een motte is. Zo'n hoge en langgerekte heuvel waarop zich niet alleen het kasteel en het kasteelplein bevinden, maar ook nog twee terrassen met verdedigingsmuren en een deel van de stadsmuur, is niet kunstmatig aangelegd. Het is een natuurlijke hoogte aan de westelijke rand van het Wormdal (zie foto).

Als derde argument gebruiken Finger en zijn medewerkers de zonderlinge stelling dat „als die burcht van vóór 1100 dateerde, de torens beslist vierkant zouden zijn geweest”. Het lijkt of niemand van de heren de burcht van Herzogenrath heeft bekeken. Er staat slechts één toren. Die is weliswaar rond, maar is - zoals we uit de bronnen weten - gebouwd in de 14e eeuw, om precies te zijn van 1390-'93. De rekeningen over de bouw zijn in 1983 uitgegeven door A. Uitterhoeve⁸. De twee vleugels die haaks tegen de toren staan, zijn in nog latere tijd gebouwd en verbouwd. Van de oorspronkelijke versterking is niets te zien en opgravingen zijn nooit verricht. Het derde argument van Finger slaat nergens op.

De graaf van Saffenberg zou zijn allodium verdedigd hebben te Kerkrade, waar om de kerk een muur was. „Zo werd een sterkte, te vergelijken met een kasteel, gevormd”. „Castrum” als kasteel wordt aldus toch binnengesmokkeld; maar de sterkte is nu slechts een ommuurde kerkhof! En binnen dit allodium, het kleine gebied van Rode - dat toen de omvang had van de gemeente Kerkrade + Herzogenrath op de linker Wormoever - zou Kerkrade een „hoofd-

Kasteel Limbricht, gezien vanaf het kerkhof naast het Salviuskerkje. Het is gelegen op een motte, een kunstmatige heuvel; deze werd opgeworpen met de aarde die vrij kwam bij het graven van de brede gracht erom heen. Het kasteel neemt de hele motte in beslag. Situatie 1978. - Foto A. Corten.

stad" zijn geweest, met de consequenties die daaruit volgden in tijd van oorlog. Zonder besef van historische tijdperken heeft men hier denkbeelden uit de tijd van de soevereine staten, d.w.z. uit de 16e en 17de eeuw⁹, toegepast op de 12e eeuw waarin het feodale stelsel nog van kracht is, en op een mini-gebied als Kerkrade.

De „ontdekking” dat met „castrum” niet 's-Hertogenrade maar Kerkrade bedoeld is, zou tenslotte van belang zijn voor de verklaring van het woord „Kalculen” in de Annales Rodenses. Eind 14e eeuw bestond er weliswaar een *hoeve* „Kalculen”, (waaraan de Kokelestraat haar naam dankt), maar het „Kalculen” uit de Annales moet volgens Finger toch „iets met steenkool te maken hebben”. Daarom situeert hij een tweede „Kalculen” dicht bij de Worm, in de buurt van Maubach-Strass. Vermoedelijk doet hij dat, omdat aangenomen wordt dat daar de kolenlagen dicht onder de oppervlakte lagen en men ze dus via een kuil kon weghalen.

Helaas geeft Finger op geen enkele wijze het verband tussen zijn situering van het „castrum Rodense” en de ligging en de betekenis van dit Kalculen aan. Heeft hij werkelijk zijn „ontdekking” eens toegepast op de zeven teksten waarin Kalculen voorkomt? Onder 1114 wordt gesproken over de „via Aquensis quae a castro ducit ad Kalculen”, in vertaling „de Akerstraat die van het kasteel naar Kalculen leidt¹⁰”. - De ligging van Aken is bekend. Wanneer men nu

onder „kasteel” niet Herzogenrath, maar de plaats Kerkrade verstaat, komt de Akerstraat een paar kilometer westelijker te liggen en daarmee verder van de Worm af. Dat betekent dat ook het langs de Akerstraat gelegen Kalculen verder van de Worm af gesitueerd wordt. En hoe verder van het Wormdal af, hoe dikker de deklaag boven de kolen wordt, zodat de kool niet via kuilen is te winnen. Daarmee zet Finger zijn eigen theorie op losse schroeven.

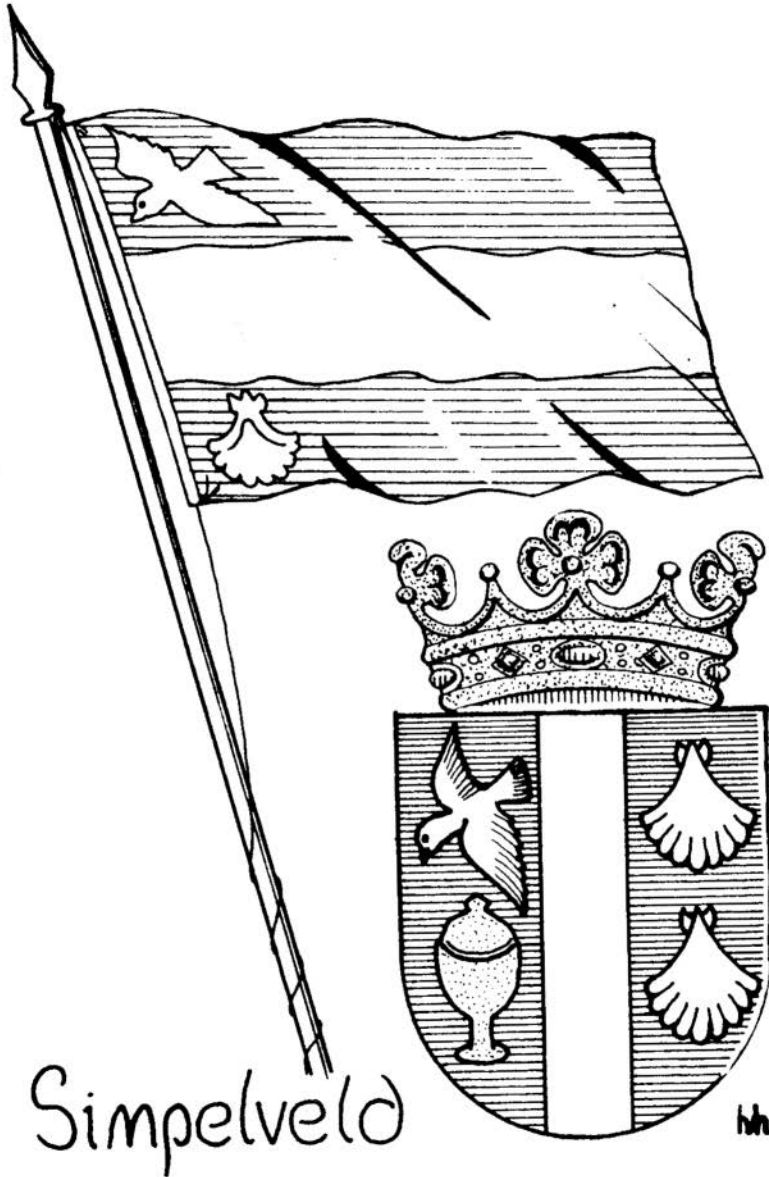
De foutieve gegevens zijn de auteur verstrekt door enkele medewerkers van het Mijnmuseum. Zij hoopten dat hun „ontdekkingen” zelfs „een ander licht zouden kunnen werpen op de geschiedenis van het Land van Rode” (blz. 46, kolom 2). Het is echter een vals licht geworden, dat een goed zicht op de vroege historie van Kerkrade en Herzogenrath onmogelijk maakt.

L. Augustus

NOTEN:

1. M.J.M. Bess e.a., Oorsprong en winning van steenkool langs Henne, Samber, Maas en Worm, Tervuren 1984.
2. Du Cange Glossarium mediae et infimae Latinitatis, editio nova a Leopold Favre, Graz 1954.
3. J.F. Niermeijer, Mediae Latinitatis Lexicon minus, Leiden 1976.
4. J. Fuchs, O. Weijers, M. Gumbert, Lexicon Latinitatis Nederlandicae Medii Aevi, vol. II Leiden 1981.
5. Zie over de betekenis van het woord castrum ook J.F. Verbruggen, Note sur le sens des mots castrum, castellum et quelques autres expressions qui designent des fortifications. In: Revue belge de philologie et d'histoire 28 (1950), blz. 147-155.
6. Annales Rodenses, editie Panhuysen en Boeren, Assen 1968; 26 vermeldingen: fol. 2^r regel 29 en 35; 2^v regel 9, 10 en 16; 4^v regel 25/6 en 28; 6^v regel 34; 7^r regel 3, 6, 8 en 13; 7^v regel 1; 8^v regel 28; 9^r regel 29 en 32; 10^r regel 12 en 14 (2x); 10^v regel 14 en 15; 17^r regel 23; 21^v regel 23; 22^r regel 6, 10 en 34. Hiervan hebben 12 vermeldingen betrekking op Rode: fol. 2^r regel 29 en 35; 2^v regel 9 en 16; 4^v regel 28; 6^v regel 34; 7^r regel 3, 6, 8 en 13; 21^v regel 23; 22^r regel 34.
7. P.E. van Reyen, Middeleeuwse kastelen in Nederland, Bussum 1965, blz. 13-48; H.M.J. Tromp, Kijk op kastelen, Amsterdam 1979, blz. 9-17; E. Thoen, Ontstaan en ontwikkeling van een middeleeuwse burcht, in: Spectrum Atlas van historische plaatsen in de Lage Landen, Utrecht 1981, blz. 38 en 39; Grote Winkler Prins Encyclopedie, 8ste druk, deel 12, Amsterdam 1981, blz. 536 (door J.G.N. Renaud).
8. Die Baurechnungen und Inventarlisten von Burg Rode (1389-1407), Herzogenrath (Burg Rode e.V.) 1983.
9. H.H.E. Wouters, Grensland en Bruggenhoofd, Assen 1970, blz. 356, 378 en 379; J.A.K. Haas, De verdeling van de Landen van Overmaas, 1644-1662, Assen 1978, blz. 7, 8 en 92-94.
10. fol. 7^r regel 8.

Simpelveld kreeg eigen vlag

De nieuwe gemeentevlag van Simpelveld en het wapen dat vorig jaar werd verleend.

De raad van de gemeente Simpelveld is op 26 april 1984 akkoord gegaan met een voorstel van burgemeester en wethouders t.a.v. het ontwerp van een eigen vlag voor de plaats. De officiële omschrijving van de nieuwe vlag luidt: „Drie banen, blauw, wit en blauw, met op de blauwe banen aan de broekzijde een schuinlings omlaag vliegende duif, respectievelijk een schelp, beide wit.”

Met het goedkeuren van deze vlag is Simpelveld de 605-de Nederlandse gemeente die over een eigen dundoek beschikt. Het Simpelveldse voorbeeld kan nog worden nagevolgd door 144 plaatsen voordat elke Nederlandse gemeente een eigen vlag heeft.

Zoals het bij het ontwerpen van een vlag gebruikelijk is, werd ook de vlag van Simpelveld ontworpen met het gemeentewapen als voorbeeld. Simpelveld kreeg begin vorig jaar een nieuw wapen. Dit was nodig wegens de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg, die op nieuwjaarsdag 1982 haar beslag kreeg. Simpelveld en Bocholtz werden op die dag samengevoegd tot de nieuwe gemeente Simpelveld.

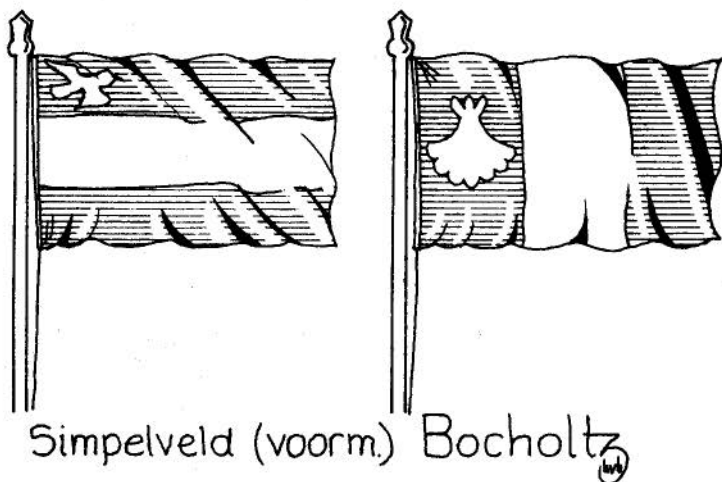
Bij Koninklijk Besluit van 21 januari 1983 werd het nieuwe wapen toegekend. In officiële bewoordingen luidde de wapenomschrijving toen: „In azuur (blauw) een paal (balk) van zilver (wit), vergezeld (heraldisch) rechts van een ampul van goud (geel), waarboven een schuinlings geplaatste, omlaag vliegende duif van zilver, en (heraldisch) links van twee Sint Jacobusschelpen van zilver boven elkaar. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.”

In dit wapen komen elementen voor die in de vroegere wapens van Simpelveld en Bocholtz ook werden gebruikt. De symboliek die hierachter schuilgaat, komt ook terug in de nieuwe gemeentevlag en is zelfs uitgebreid.

De raad van het opgeheven Simpelveld voerde op 22 maart 1967 als eerste van de twee gemeenten een eigen vlag in. Deze bestond uit drie horizontale banen blauw, wit en blauw met in de bovenste blauwe baan aan de stokzijde een witte duif die in de richting van de andere zijde van de vlag vliegt. De vlag was indertijd ontworpen door de Hoge Raad van Adel in Den Haag. Dit adviescollege, dat gemeenten helpt bij het vaststellen van wapens en vlaggen, had in eerste instantie een blauw-wit-blauwe vlag zonder duif geadviseerd, maar het toenmalige gemeentebestuur meende er goed aan te doen een witte vliegende duif in de bovenste baan van de vlag op te nemen. De duif werd gekozen omdat ze samen met een ampul het attribuut is van de heilige Remigius, de schutspatroon van Simpelveld.

Bocholtz kreeg vier jaar later, op 14 mei 1971, een eigen vlag. Deze had drie verticale banen blauw, wit en blauw. Op de blauwe baan aan de kant van de vlaggemast stond een witte schelp, die het attribuut is van de apostel Jacobus de Meerdere, de kerkheilige van Bocholtz. Ook deze vlag was ontworpen door de Hoge Raad van Adel in Den Haag.

De drie horizontale banen van de nieuwe gemeentevlag van Simpelveld zijn afkomstig uit de vlag van de voormalige gemeente

De vlaggen van de voormalige gemeenten Simpelveld (links) en Bocholtz (rechts).

Simpelveld. De banen blauw-wit-blauw, zoals die ook voorkomen op het nieuwe gemeentewapen zijn ontleend aan het geslacht Von der Leijen, waarvan enkele leden vanaf 1680 heren van Simpelveld en Bocholtz waren. Deze voor Simpelveld eens belangrijke familie, wordt dus in de vlag gememoreerd.

De duif die in de nieuwe vlag omlaag naar de stok toevliegt, herinnert aan de heilige Remigius, de schelp in de onderste blauwe baan aan de apostel Jacobus de Meerdere.

Door deze rangschikking heeft de vlag elementen uit het verre en recente verleden van Simpelveld. Ook het kerkelijk leven van de twee plaatsen, die twee jaar geleden één moesten worden, komt in de vlag tot uitdrukking.

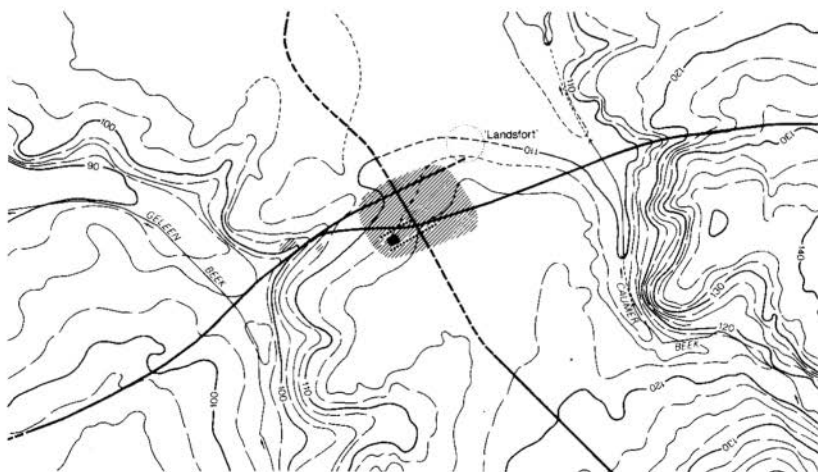
Het idee voor het ontwerp van de Simpelveldse vlag was afkomstig van de Utrechtenaar J.F. van Heijningen. Al voor een twintigtal gemeenten, waarvan een groot deel in Limburg, is Van Heijningen de ontwerper van de vlag.

Jos Poels

Van vlot, tems en erk

Bijdrage tot de toponymie van Heerlen.

Van de Romeinen is bekend, dat zij tot grote waterbouwkundige prestaties in staat waren. Men denke aan de vele aquaducten, zoals dat van Pont du Gard bij Nîmes; men denke ook aan de waterleiding door de Eifel, waardoor het Romeinse Keulen van het nodige water werd voorzien: 100 km lang, met een aquaduct bij Vussem-Mechernich, het geheel uitsluitend functionerend volgens het principe van verval, zonder één enkele pompinstallatie¹. Het zal voor deze begaafde technici van de oudheid dan ook wel een koud kunstje geweest zijn, om ten behoeve van hun thermen in Coriovallum water van de wat hoger gelegen Caumerbeek² af te tappen en het na gebruik te laten afvloeien in de lager gelegen Geleenbeek³.

Hoogtelijnenkaart. Overgenomen uit J.T.J. Jamar, „Heerlen, de Romeinse thermen”. (Archeologische Monumenten in Nederland 9). Men vergelijke de getallen bij de Caumerbeek (130, 120, 110) met die bij de Geleenbeek (110, 100, 90). In het midden de Romeinse nederzetting. De dikke zwarte lijnen duiden de Romeinse wegen aan.

Iedereen die de Thermen wel eens bezocht heeft, heeft daarvan gehoord. Maar weet ook iedereen, dat er nog eeuwen na de Romeinen tot in onze eeuw een dergelijke gegraven verbinding tussen de beide waterlopen bestond? Men leze het volgende uittreksel uit de notulen van een raadsvergadering op 19 augustus 1819⁴:

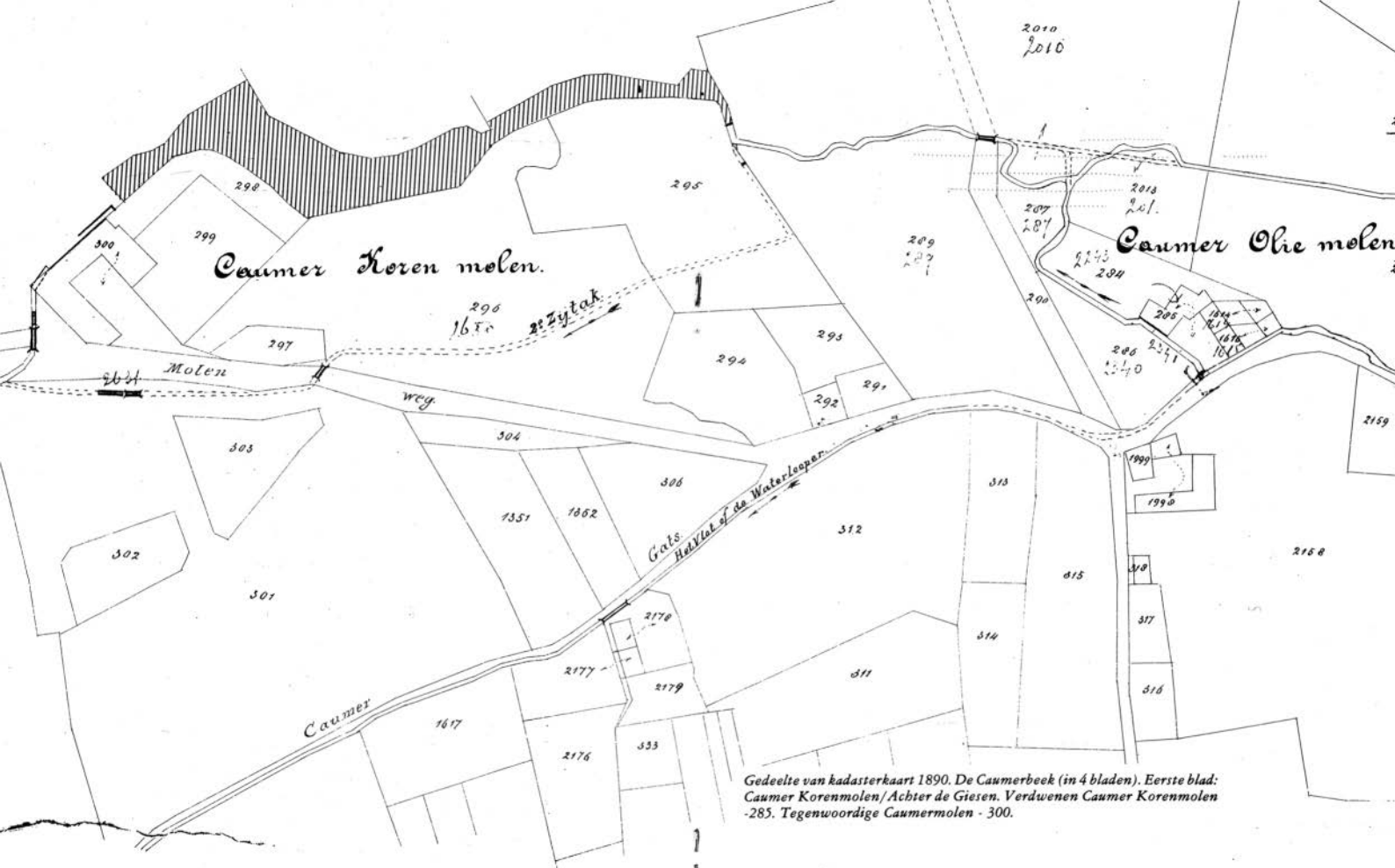
„Het vlietend water genaamd Vlot, hetgeen afloopt op zekere tijden uit de Caumerbaak, te Caumer van al daar staande Erk tot in de poelen en Waterleidingen in het Dorp van Heerlen, zal, zoals

van ouds gebruikelijk is, gedurende het geheelen jaar en voor zo veel het vriezen in den Winter den loop niet hinderd, alle weeken van des Zaturdags Klokke middag tot des Zondags Klokke middag loopen, waartoe door het Bestuur alle Zaturdagen om elf uren des morgens de gemelde Erk zal worden toegesloten en des Zondags opgetrokken worden, en door de naastgeleegen Eigenaars opengehouden en gereinigd worden, op eene breedte van 4 voet³, zonder hetzelfde te mogen sluiten en den Eigenaar aan wiens goed dezelve gestuit is verbeuren eene Boete van 3 gulden”.

De woorden „zal worden toegesloten en des Zondags opgetrokken worden” zal men zo moeten verstaan, dat op andere tijden dan de genoemde het water van de beek naar de Caumer Oliemolen (zie noot 8) geleid werd, terwijl 's zaterdags om twaalf uur de erk neergelaten werd, zodat het water niet naar de molen maar naar het Vlot stroomde. De genoemde tijd „van des Zaturdags Klokke middag tot des Zondags Klokke middag” was daarvoor zeer geschikt, omdat er dan toch niet gemalen werd.

Ook uit de notulen van de Raad d.d. 10 mei 1894 en 7 augustus 1896⁶ blijkt, dat het bedoelde waterverversingssysteem nog steeds bestond. Oude kadasterkaarten uit 1890⁷ tonen ons het verloop daarvan: bij de Caumer Oliemolen⁸, die stond in de wei tegenover het Erkpad en naast het voetpad naar de Schiffelerhof, begon het genoemde Vlot. Men kon er een schot neerlaten en het water vond dan zijn weg door de gegraven bedding, die aan het einde van het tegenwoordige verbindingspad tussen de Johannes XXIII-Singel en de Caumerbeeklaan te voorschijn kwam⁹. Langs de Caumerbeeklaan en het toen nog laag gelegen gebied van de tegenwoordige Bongartslaan kwam het water uit in de Akerstraat, ongeveer ter hoogte van het Grotius College¹⁰ en liep van daar in open greppels in de richting van het centrum, waar het een heel systeem van grachten, temsen en poelen voedde. De bekendste waren de Bongerdspoel en de Kerkgraaf, beide te beschouwen als resten van de omgrachting van het oude Landsfort. In de 18e eeuw maakte de landmeter J.P. Mertens een „Caarte Figuratief Raekende de Temsen en Waeter Loopen door en om het Doorph van Herlen” met een daarbij behorende „explicatie ende declaratie”¹¹. Vanuit dit net van waterlopen werd het water tenslotte weer afgevoerd langs verschillende kanalen, die alle in de Geleenbeek uitmondden: Geleenstraat-Valkenburgerweg-Geleenbeek; Dr. Poelsstraat (vroeger Tempsstraat¹²)-Raadhuisstraat-Geleenstraat-Valkenburgerweg-Geleenbeek; Bongerdspoel-Wilhelminaplein-Willemstraat (Schram)-Stationstraat (Bauschgats)-Geerstraat-het Loon-beemden van Terworm-Geleenbeek.

Een andere tak van dit Vlot begon tegenover het Bernardinuscollege bij de Vlotstraat. Ook daar moet een schot geweest zijn, dat men kon optrekken en neerlaten. Door de Vlotstraat, de Bekkerweg (vroeger Lindeweg genoemd) en de Kruisstraat kwam het water op

Caumer Koren molen.

Caumer Olie molen

Gedeelte van kadasterkaart 1890. De Caumerbeek (in 4 bladen). Eerste blad: Caumer Korenmolen/Achter de Giesen. Verdweenen Caumer Korenmolen -285. Tegenwoordige Caumermolen - 300.

Aflevering 3, juli/september

- Expositie „Heerlen in de Tweede Wereldoorlog” (door J.T.J. Jamar)	57
- Benoemingen van pastoors van Heerlen in de Staatse tijd (1633-1795) (slot) (door W.A.J. Munier)	59
- Kasteel Erenstein 875 jaar? (door L. Augustus)	71

Aflevering 4, oktober/december

- Castrum Rodense in de Annalen Rodenses; Kerkrade of 's-Hertogenrade? (door J.T.J. Jamar en L. Augustus)	81
- Simpelveld kreeg eigen vlag (door J. Poels)	87
- Van vlot, tems en erk (door W.J. Krüll)	90
- Berichten	100
- Kroniek	102

het kruispunt Geleenstraat/Valkenburgerweg-Kruisstraat/Geerstraat in het andere circuit terecht en vond zijn weg eveneens naar de Geleenbeek. Waarom dit tweede circuit? Dat was een politieke kwestie. De oude verbinding Heerlen-Aken was namelijk niet de Akerstraat, maar de Kruisstraat-Bekkerweg. En de aanwonenden aldaar stonden op hun oudere rechten: 's zaterdags mocht het water naar het centrum, maar het 's zondags ging het naar de Linde¹³.

Als men de genoemde kaarten met elkaar vergelijkt, blijkt duidelijk, dat tussen 1787 (Caarte Figuratief) en 1890 (Kadasterkaarten) een geleidelijke liquidatie van het waterlossingsnet moet hebben plaatsgevonden. Terwijl de landmeter Mertens in 1787 nog een heel systeem van waterlossings-circuits in kaart bracht, zien wij op de kadasterkaarten van 1890 al heel wat minder temsen en poelen.

Dat een dergelijk waterverversingssysteem in de tijden, waarin men nog geen moderne riolering kende, absoluut noodzakelijk was, zal duidelijk zijn, ofschoon men mag aannemen, dat het op den duur niet meer voldeed. De notulen van de reeds genoemde raadsvergadering van 7 augustus 1896 duiden daar reeds op:

„De voorzitter brengt ter tafel het vullen van den Kerkgraaf en zegt dat het hem beter voorkomt, dezen poel tot aan de brug¹⁴ te vullen, te meer daar de brug in ontredde toestand is, ten einde den reuk van het stinkend water op te heffen en het blijvend gedeelte naar den kant van Pasc. De Hesselle te overwelven, welk voorstel in omvraag gebracht zijnde met algemeene stemmen aangenomen wordt”¹⁵.

In de loop van deze min of meer technische uiteenzetting zijn al meerdere malen de woorden gevallen, die in de titel genoemd worden: vlot, tems, erk. Deze keren in enkele Heerlense straatnamen terug: Vlotstraat, Tempsplein (en vroeger: Tempsstraat, nu: Dr. Poelsstraat), de Erk, Erkpad, Erkstraat. We zullen nu trachten een naamkundige verklaring van deze begrippen en namen te geven.

Dat de naam Vlot iets te maken heeft met vlieten (= stromen) zal iedereen duidelijk zijn, die over enig taalgevoel beschikt. De klinkerwisseling ie-o-(oe) is in de taal een heel normaal verschijnsel en wordt Ablaut genoemd¹⁶. Vlot is dus een doorzichtige naam. De in het voorgaande geschetste speciale betekenis heeft het kennelijk ook in de ons omringende streken gehad. Zo noemt Heinrich Dittmaier in zijn „Rheinische Flurnamen”¹⁷ onder het woord Fliess, resp. Floss de betekenissen „künstlicher oder natürlicher Abzugsgraben (afwateringsgreppel); natürliches oder künstliches fliessendes Gewässer” en „Wiesenbewässerungsgraben (bevoeiingskanaal door weide)”, wat wel ongeveer overeenkomt met de functie van het Heerlense Vlot. Als attestaties geeft Dittmaier o.a. op: 1394 an der Vlieten en 1483 an den Fluet, beide uit het gebied van Kempen (Nederrijn). Ook het bekende „Rheinische Wörterbuch”¹⁸ geeft dezelfde verklaring. Zoals reeds gezegd leeft het woord „vlot” voort in de straatnaam Vlotstraat.

Moelijker ligt het met het woord *Temse*, dat voortleeft in de toponiemen *Temp splein* en *Tempstra*¹⁹. Met de in verschillende Nederlandse woordenboeken genoemde betekenis „zeef”²⁰ kunnen we in dit verband niets doen. Ook de verklaring, die de Belgische naamkundige M. Gysseling geeft van de plaatsnaam *Temse* aan de Schelde, nl. afleiding van een Keltische persoonsnaam²¹ brengt ons niets verder. Meer duidelijkheid verschaft ons de bekende Engelse naamkundige E. Ekwall in zijn „Dictionary of English Placenames”²². Hij gaat uit van een waternaam (de riviernaam *Thames*) en van een oorspronkelijke betekenis „donker water”. Ook een andere Belgische naamkundige, A. Carnoy, verdedigt dit laatste standpunt²³. Dat deze ter vergelijking aangehaalde verklaringen ook voor de Heerlense temsen zouden gelden, kan natuurlijk alleen maar worden verondersteld. Of was de watervervuiling toen ook al zo erg, dat men van „zwarte beken” kon spreken?

Met *Erk*, dat nog zichtbaar is in de wijkaanduiding *de Erk*, en de straatnamen *Erkpad* en *Erkstraat*, komen we weer in helderder water terecht. Alle naamkundigen hebben hier hetzelfde uitgangspunt: het woord heeft te maken met het Latijnse arca „kast, kist”. Naast elkaar komen de vormen *ark* en *erk* voor, waarbij de laatste een vorm met Umlaut is²⁴. De betekenis van het uitgangswoord „kast, kist” - zal op het eerste gezicht bevreemden, maar bij nader inzien toch volkomen duidelijk worden. Wat verstaan de taalkundigen namelijk onder *ark/erk*? Enkele definities mogen dat omschrijven. De Duitse naamkundige Adolf Bach omschrijft met „ein kastenförmiges Gerinne, das das Wasser durch Verengerung des Betts in seinem Druck verstärkt, wie dies bei Mühlenanlagen üblich war” (een kistvormige goot, die de druk van het water door vernauwing van de bedding versterkt, zoals dat bij molens gebruikelijk was)²⁵. Als bewijs voor de doorwerking in toponiemen noemt Bach de plaatsnaam *Müllenark* (Kr. Düren). Zijn reeds eerder genoemde landgenoot H. Dittmaier definieert „Grabenwehr, bes. für die Ableitung des Mühlgrabens zum Mühlteich” (stuw, vooral bestemd om het water door de molentocht naar de molenvijver te leiden) en „kl. Schleuse der Wiesenbewässerungsgräben” (kleine sluis bij bevoeiingskanalen door weiden). Als geografisch verspreidingsgebied noemt hij „in den Kreisen Bonn, Düren, Euskirchen, Jülich, Aachen”²⁶. Dittmaier beroept zich op het reeds eerder genoemde „Rheinische Wörterbuch”, dat een overeenkomstige omschrijving geeft²⁷. Gelet op het geografisch verspreidingsgebied is ook de mening van A. Boileau in zijn boek „Toponymie dialectale germano-romane du nord-est de la province de Liège” interessant²⁸. Hij omschrijft met „bief (de moulin)” (waterloop van een molen; kanaalvak tussen twee sluisen) en noemt twee attestaties, namelijk uit Lontzen en Eynatten²⁹. Het reeds in noot 20 genoemde „Middelnederlandsch Handwoordenboek” van J. Verdam definieert: „val- en schuifdeur van een sluis” en „sluisje”³⁰. En om te eindigen met een zegsman van eigen Heerlense

bodem: Dominee J. Jongeneel in zijn „Dorpsspraak van Heerle” (1884): e r k, vrouwelijk zelfstandig naamwoord, kleine sluis⁵¹.

De erk van de tegenwoordige Oliemolen (foto M.J.H. Lenders).

Uit het voorgaande blijkt, dat onder e r k zowel verstaan wordt „kistvormig sluisvak” als „schot, waarmee het sluisvak afgesloten wordt”. In het geval van de erken in het Heerlense Vlot is natuurlijk de laatste betekenis van toepassing geweest. Eigenaardig blijft de naamgeving bij d e E r k, waarmee een hele wijk wordt aangeduid. Een van de eerste bewoners van deze nieuwe wijk heeft zelfs zijn huis „De Erk” genoemd.

W.J. Krüll

NOTEN:

1. Zie W. Haberey, Die Römischen Wasserleitungen nach Köln, Bonn 1972.
2. De naam Caumer is waarschijnlijk een verbastering van Kaldenborn en betekent dus „koude bron”. Deze bron - ter plaatse waar hij aan de oppervlakte treedt (Op de Braak) ook „droepnaas” genoemd - is de oorsprong van de Caumerbeek.
3. Zie J.H.N. Bollen, De ontwikkeling van de drinkwatervoorziening der gemeente Heerlen, in: Het Land van Herle 1963, blz. 63-70; 1967, blz. 73-79 en 98-104; 1968, blz. 19-25 en 133-138. Voor ons onderwerp is alleen de aflevering van 1963 van belang.
Het water vloeide af langs de later zo genoemde Doodleger, oorspronkelijk een terrein met Romeinse graven aan weerszijden van de Valkenburgerweg.

4. GA Heerlen, Arch. Gemeentebestuur Hrl. 1814-1918, voorlopig nr. 2.
5. Doorgestreept en vervangen door „een Nederlandse elle”.
6. GA Heerlen, Arch. Gemeentebestuur Hrl. 1814-1918, voorlopig nr. 37.
7. Bekend onder: Heerlen. Waterlossingen. Legger B. III. Het Vlot of de Waterlooper (2 bladen); De Caumerbeek (in 4 bladen), eerste blad: Caumer Korenmolen/Achter de Giesen. Aanwezig in het Stadskantoor. Afd. Kadaster.
8. Door de Caumerbeeklaan schijnt in vroeger tijden veel water gestroomd te zijn, getuige het feit, dat langs haar oevers over een lengte van amper 10 km maar liefst 6 molens gedraaid hebben: Caumer Oliemolen, Caumer Graanmolen, Onderste Oliemolen, Schandelermolen, Köpkesmolen - geen wonder dat hierna de beek van naam veranderde: Molenbeek! Bij kasteel Hoensbroek kwam toen nog een molen, de laatste vóór de uitmonding in de Geleenbeek. Vergelijk voor deze situatie ook de Tranchot-kaart 74-75 uit 1805/1807.
9. Een hardstenen overkluising die daar is blijven liggen duidt er wellicht nog op. In de herinnering van oudere mensen leeft de greppel nog voort als „baak”.
10. Bij de bouw van dit college moest geheid worden.
11. Deze „Caarte Figuratief” werd getekend op 2 oktober 1787. Zie raadsnotulen van de gemeente Heerlen van 30 september 1835, waarin sprake is van de door landmeter Mertens getekende kaart (mededeling van drs. J. Jamar, waarvoor hartelijk dank). In 1975 werd ze ter gelegenheid van de Landsfort-feesten in facsimile uitgegeven. Men kan ze ook vinden bij een artikel van L. van Hommerich, Rond de ontwikkeling van Heerlens plattegrond, in: Het Land van Herle, Jubileumboek 1961, blz. 48v. Voor de beschreven situatie zie ook: P. Peters, Heerlen voor 100 jaar, in: 40 Jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg, 1896-1936, Heerlen 1936.
12. Hier liep het water door een overdekt kanaal, een zogenaamde „aag” of „ageducht” (verbastering van het Latijnse aquaduct). Zie J. Jongeneel, Dorpspraak van Heerle, Heerlen 1884 (nieuwe uitgave: Heerlen 1980).
13. Zie: P. Peters, a.w., blz. 28-29.
14. Bedoeld is een brug over de Kerkgraaf, die toegang gaf tot het Kerkplein (ongeveer tegenover café Bracke).
15. GA Heerlen, Arch. Gemeentebestuur Hrl. 1814-1918, voorlopig nr. 37.
16. Vergelijk ook het Duits: fliessen-floss-geflossen-der Fluss. De oude t werd in het Duits scherpe s (Hochdeutsche Lautverschiebung), bleef echter in het Nederduits en Nederlands bewaard.
17. Bonn 1963, blz. 73-74.
18. J. Müller u.a., Rheinisches Wörterbuch, Bonn-Berlin, sinds 1928 (onvoltooid gebleven).
19. De p is een overgangsklank, die gemakkelijk tussen m en s ontstaat.
20. Zie: van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 's-Gravenhage 1976; Nijhoffs Zuidnederlands Woordenboek, 's-Gravenhage-Antwerpen 1981; J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, 's-Gravenhage 1976; J. de Vries, Nederlands Etymologisch Woordenboek, Leiden 1971.
21. M. Gysseling, Overzicht van de toponymie van Waasland, in: Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde 32 (1956), 91-100.
22. Oxford 1959^a (herdruk 1974).
23. A. Carnoy, Asca, Isca, Usca als hydroniemen, in: Med. v.d. Ver. v. Naamk. 29 (1953), 21-25.
Volgens Carnoy betekent een andere riviernaam, de Demer in België, ongetwijfeld „zwarte beek”. Het water van deze rivier werd nl. door turf donker gemaakt.
24. Door aanwezigheid van een i of j in de volgende lettergreep kan a tot e worden. Dit verschijnsel heet Umlaut en komt ook voor bij de o, oe en au. In het Duitse

taalgebied vond het zijn grootste verspreiding, maar het leeft ook sterk in de Limburgse dialecten.

25. Adolf Bach, *Deutsche Namenkunde*, Heidelberg 1953, II 373.
26. H. Dittmaier, a.w., Bonn 1963, blz. 16.
27. J. Müller u.a., *Rheinisches Wörterbuch*, I 242.
28. Paris 1971.
29. A. Boileau, a.w., blz. 37.
30. J. Verdam, a.w., 's-Gravenhage 1976.
31. J. Jongeneel, a.w., blz. 16.

Berichten

VAN BLUSEMMER TOT SCHUIMBLUSSER (Toon Savelberg)

In de rij van recent verschenen publicaties over Heerlens historie verscheen op 19 november de jongste publicatie, handelend over de geschiedenis van de Heerlense brandweer. Het is de neerslag van de „verzamelwoede” van een professionele brandweerman van het Heerlens korps, die al jarenlang alles verzamelde wat met dat korps te maken had.

Een brandweerkorps vormt geen eiland maar zit stevig geworteld in de gemeenschap waar het voor werkt. Daardoor is de geschiedenis van een brandweerkorps meteen de geschiedenis van een woon- en leefgemeenschap. Heerlens korps wijkt daarin niet af van alle andere korpsen. Tevens wordt uit het boek duidelijk dat de stormachtige ontwikkeling van Heerlen na 1889 zijn neerslag op het korps en de organisatie daarvan had. Van een vrijwillige brandweervereniging in de 19de eeuw werd het in het begin van de jaren twintig één korps van politie- en brandweermannen; door de groei van Heerlen bleek dit op de duur geen gelukkige organisatie meer te zijn, zodat in juni 1941 een scheiding tot stand kwam, waardoor er een afzonderlijk politiekorps en een afzonderlijk brandweerkorps ontstond.

In 1977 ging de brandweer er toe over om vrijwilligers aan te trekken die een opleiding zouden krijgen en in principe alleen oproepbaar zouden zijn bij alarm. Ook kon de vrijwilliger diensten meedraaien als parttimer. Dus weer terug naar de periode vóór 1920, toen ook gewerkt werd met vrijwilligers? Niet helemaal, want er zijn toch grote verschillen aan te wijzen tussen toen en nu - maar mij frappeerde deze golfbeweging in de geschiedenis. En wat te denken van het feit dat sinds 1982 politie en brandweer één meldkamer bemannen! Dankzij dit boek wordt de lezer nog eens duidelijk gemaakt dat niet alles altijd even nieuw is als het lijkt en dat onze vaders (c.q. moeders) en grootvaders (c.q. grootmoeders) nog niet zo dom waren.

Het werk is rijk geïllustreerd en telt 133 bladzijden. Het werd keurig verzorgd en uitgegeven door uitgeverij Winants en is in elke boekhandel verkrijgbaar voor f. 59,-.

J.Jamar

HEERLENSE ALMANAK

Onlangs verscheen, wederom onder redactie van M. van der Wijst, de HEERLENSE ALMANAK 1985. Hij bevat onder meer een lijst van familienamen die in 1826 in Heerlen voorkwamen, korte historische bijdragen over het Belgische monument, de oorsprong van „der Koehp van Hehle”, een aantal (weer)spreuken en een lijst van wegkruisen te Hoensbroek.

Verder treft u een aantal interessante gegevens erin aan zoals belangrijke data in 1985, recepten voor Christoffeltaart en Limburgse vla, „praat uit de raad” (met opvallende uitspraken van raadsleden), een bijzondere Zuid-afrikaanse woordenlijst, telefoonnummers en gedichten alsmede foto's van het binnenkort verdwijnende stationstorentje, een detail van het AZM-gebouw en een Heerlens wegkruis.

Zij die één of meer exemplaren willen ontvangen voor zichzelf en/of

eventueel voor vrienden en bekenden, kunnen deze bestellen door overmaking van f. 4,90 per exemplaar op gironummer 3270960 t.n.v. I.V. Heerlen en Omstreken te Heerlen.

WERKGROEP „HET LAND VAN HERLE”

- 13- 9-1984 De heer drs. H. Franssen over „Bezetting en bevrijding van de regio Kerkrade-West, Heerlen-Zuid, Simpelveld en Bocholtz”. Daarna bezichtiging tentoonstelling over dit onderwerp in College Sancta Maria. Tevens vertoning Amerikaanse film over de bevrijding.
- 8-10-1984 De heer drs. J.T.J. Jamar: Inleiding over de expositie „Heerlen in de Tweede Wereldoorlog”. Daarna bezichtiging van de tentoonstelling.
- 12-11-1984 De heer J. Maas: dia-lezing over „Het Gezellenhuis Lindenuel exit”.
- 10-12-1984 De heer Dr. J.P.D. van Banning over „Dr. Leufkens, de vorst van Geleen” en „De oorsprong van het Voeren-conflict”.

L.G.O.G. KRING HEERLEN

- 26- 9-1984 De heer Ing. A. Ruigt over „Vaals en kasteel Vaalsbroek”.
- 13-10-1984 Bezoek aan de tentoonstelling „Heerlen in de Tweede Wereldoorlog” voorafgegaan door een inleiding door de heer drs. J.T.J. Jamar.
- 22-10-1984 De heer mr. Th.J. van Rensch: dia-lezing over „Maaslandse beeldhouwkunst”.
- 10-11-1984 Excursie naar Vaals en Vaalsbroek.
- 17-12-1984 De heer Dr. A. Goosen uit Nijmegen over „De gewelfschilderingen in de St. Salviuskerk te Limbricht”.

**DE REDAKTIE VAN „HET LAND VAN HERLE”
WENST HAAR LEZERS
ALLE GOEDS TOE VOOR HET NIEUWE JAAR!**

Kroniek

- 21 juni Overlijden van de 74-jarige ir. R. Haverschmidt, oud-directeur van de Mijschool te Heerlen en oud-lid van Gedeputeerde Staten van Limburg.
- 28 juni Afscheid van drs. W.A.J. Bogers (62), voorzitter van de Raad van Bestuur der Staatsmijnen (DSM), Heerlen, in verband met pensionering. Tevens kennismaking met zijn opvolger, mr. Hans van Liemt.
Op die dag wordt drs. Bogers ereburger van Heerlen en drager van de erepenning in goud van de provincie Limburg.
- 3-7 juli Viering Oud-Limburgs Schuttersfeest in Maasmechelen (Be.); winnaar van het 72ste OLS wordt de schutterij „Sint Stephanus” uit Dieteren.
- 9 juli Overlijden van de 69-jarige Jef Somers, musicus, docent, recensent, dirigent en mede-oprichter van de Heerlense Oratoriumvereniging en van het Collegium Musicum Limburg.
- 4 aug. Aanvang viering 40-jarig bestaansfeest van de voetbalvereniging „RKSV Bakkerveld”, Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 18 aug. Aanvang viering 50-jarig bestaansfeest van de voetbalvereniging „RKVV Heksenberg”, Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 25 aug. Viering 50-jarig bestaansfeest van de handboogschietvereniging „De Batavieren”, Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 1 sept. Afscheid van de gynaecoloog dr. Roger J.J. Omers, directeur-geneesheer van de „Sint Elisabethkliniek/Vroedvrouwenschool”, Zandweg 180, Heerlen, in verband met pensionering. Tevens kennismaking met zijn opvolger prof. dr. Jelte de Haan.
- 1 sept. Overlijden van Jan Schutgens (88), oud-wethouder van de gemeente Heerlen.
- 2 sept. Afscheid van pastoor J.J. Kuyer van de „Sint Franciscus van Assisiëparochie”, Laanderstraat 31, Heerlen. Hij wordt pastoor in Chevremont-Kerkrade.
- 9 sept. Viering 50-jarig jubileum van de musicus Jan Schouten (78) als koordirigent, Douvenrade 313, Heerlen.
- 12 sept. Aanbieding eerste exemplaren van het fotoboek „Heerlerheide achteraf bekeken” aan prof. W. Reijnaerts, hoogleraar aan de Katholieke Economische Hogeschool in Tilburg en aan brigadegeneraal H. Huyts. Beide heren zijn Heerlerheidenaren in hart en nieren.
- 14 sept. Officiële opening tentoonstelling „Heerlen in de Tweede Wereldoorlog” in het Thermenmuseum, Heerlen, door wethouder Coen Niesten.
- 14-17 sept. Aanvang viering 40-jarige bevrijdingsfeesten van Heerlen. In aanwezigheid van twee groepen Amerikaanse veteranen van de „Old Hickory Division” en de „102nd division The Ozarks” worden kransen gelegd bij de gedachteniskapel aan de Akerstraat. Daarna ontsteken van het bevrijdingsvuur door Heerlens burgemeester op het Raadhuisplein. Als slot het feestelijk bevrijdingsbal in de Stadsschouwburg.

- 17 sept. Aanbieding eerste exemplaar van boekwerk over Heerlen in de oorlogstijd, mei 1940 tot september 1944, getiteld „Eveneens voor de goede orde” van de auteur Jos Hoogeveen, Heerlen, door Chrit Winants aan burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 21 sept. Aanvang feestelijke viering 50-jarig bestaansfeest van harmonie „Eendracht”, Schandelen-Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 26 sept. Officiële opening van de „Open Universiteit”, Valkenburgerweg 167, Heerlen, door koningin Beatrix.
- 28 sept. Viering 40-jarig bestaansfeest van de „Algemene Bond van Werknemers” (ABW), Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 28 sept. Officiële opening nieuw gebouw van het Prof. Cobbenhagen-college voor „Middelbaar economisch en Administratief Onderwijs” (MEAO), Meezenbroekerweg 5, Heerlen, door staatssecretaris mevrouw drs. Nel Ginjaar-Maas van Onderwijs en Wetenschappen.
- 29 sept. Overlijden van de 63-jarige Luc Geurts, oud-voorzitter van het FNV in Limburg en oud-voorzitter van de Stichting Kreativiteitscentrum Heerlen.
- 3 okt. Officiële opening 2de nieuwbouw van het „Centraal Bureau voor de Statistiek” (CBS), Kloosterweg 1, Heerlen, door minister G. van Aardenne van Economische Zaken.
- 6 okt. Benoeming van pater J.G. ter Schure (62), tot tweede hulpbisschop van Roermond.
- 7 okt. Viering 40-jarig bestaansfeest van het mannenkoor „Polymymnia”, Heerlerbaan-Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 10 okt. Officiële opening van kinderboekenweek in de Heerlense Stadsschouwburg, door wethouder Coen Niesten.
- 12 okt. Viering 25-jarig bestaansfeest van het bejaardencentrum „Tobias”, Tacitusstraat 2, Heerlen.
- 13 okt. Aanvang viering 70-jarig bestaansfeest van de gemengde zangvereniging „Paluda”, Hoensbroek-Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 19 okt. Officiële opening van het Medisch Kleuterdagverblijf (MKD), „Giezenhoove”, Heerlerbaan 142, Heerlen, door deputé ir. M.H.C. Lodewijks.
- 23 okt. Aanvang congres in de Open Universiteit te Heerlen, bijgewoond door 35 vertegenwoordigers en deskundigen van Open Universiteiten uit alle delen van de wereld.
- 26 okt. Uitreiking door burgemeester Hans Coenders van zilveren erepenning der gemeente Landgraaf aan ir. W. Ringens, wegens zijn verdienstelijk werk als voorzitter van het SUN-burgercomité.
- 26 okt. Viering 170-jarig bestaansfeest van de Koninklijke Marechaussee, Weltertuynstraat 127, Welten-Heerlen.
- 30 okt. Promotie van Werner Jansen, leraar Duits aan het Bernardinuscollege te Heerlen, tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit van Amsterdam op het proefschrift „Der Rhythmus des Humanen bei Heinrich Böll”.

- 30 okt. Officiële bouwstart van nieuwe parkeergarage tussen de Geleenstraat en de Uilenstraat, Heerlen, door burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 30 okt. Officiële eerste steenlegging voor de nieuwe Openbare Leeszaal en Bibliotheek op het Zwarte Veldje in Heerlen door Heerlens burgemeester
- 1 nov. Afscheid wegens pensionering van H.G. Oostbeek, documentalist bij het Thermenmuseum te Heerlen.
- 1 nov. Afscheid wegens emiraat van dominee H.C. Nortier, predikant van de Nederlandse Hervormde Gemeente, Tempsplein 14-17, Heerlen.
- 2 nov. Officiële onthulling van een standbeeldje „De Reizigster” (van de kunstenaar Hans Bayens) in het VSL-busstation te Heerlen, door Heerlens burgemeester.
- 3 nov. Bondsconcours van de Christelijke Gelderse Bond van Muziek- en Showkorpsen in de Heerlense Stadsschouwburg. Wordt voor het eerst in Limburg gehouden.
- 5 nov. Start van themaweek „Ouder worden gaat vanzelf” door de „Stichting Welzijn voor Ouderen” te Heerlen.
- 6 nov. Overlijden van de 61-jarige Rinus Hermes, Hoensbroek-Heerlen. Oprichter van de „Stichting N’68” en de eerste landelijke ombudsman van Nederland.
- 10 nov. Viering 40-jarig bestaansfeest van het „Heerlens Dameskoor”, Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 10 nov. Bisschop mgr. A. Zichem uit Paramaribo wijdt drs. Wim de Bekker, onderwijsinspecteur in Suriname en afkomstig uit Welten-Heerlen, in de Weltense parochiekerk „Sint Martinus” tot diaken.
- 12 nov. Mevrouw Maria van der Does-Roumen, Bakkerveld 25, Heerlen, wordt honderd jaar. Zij is thans de oudste inwoner van Heerlen.
- 18 nov. Viering 40-jarig bestaansfeest van de toneelvereniging „Speelgroep Expressie” Welten-Heerlen. Tevens huldiging jubilarissen.
- 19 nov. Aanbieding eerste exemplaar van boekwerk over de geschiedenis van de Heerlense brandweer getiteld „Van blusemmer tot schuimblusser” van de auteur Toon Savelberg, Heerlen, door de uitgever Wim Winants aan burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 24 nov. Viering 50-jarig bestaansfeest van harmonie-orkest „Concordia”, Treebeek-Brunssum. Tevens huldiging jubilarissen.
- 24 nov. Viering 50-jarig jubileum van de musicus, dirigent en componist Jeu Weijsers. Bij deze gelegenheid wordt hij benoemd tot ereburger van de gemeente Bocholtz-Simpelveld.
- 30 nov. Officiële opening nieuwe basisschool „Sint Martinus”, De Doom 11-13, Welten-Heerlen, door de wethouders Coen Niesten en Jan Verheugen.
- 1 dec. Overlijden van de 64-jarige dr. Roger J.J. Omers, oud-geneesheer-directeur van de Vroedvrouwschool/Elisabethkliniek te Heerlen.
- 9 dec. Aanbieding eerste exemplaar van het boekwerk „Op pad met Pierre en Jos” (deel I) in kasteel Vaalsbroek te Vaals aan de auteurs Pierre Delnoy uit Vijlen en Jos Crott uit Heerlen.

Register op de inhoud van de jaargang 1984

Aflevering 1, januari/maart

- Arnold Schunck, een wever die zich handhaafde (door P.J.A. Schunck)	1
- De bezoldiging van de pastoor van Heerlen en Voerendaal (1794) (door W.A.J. Munier)	13
- Berichten	26
- Kroniek	27

Aflevering 2, april/juni

- Terworm, gebied van monumenten en geschiedenis (door A. Corten)	29
- Benoemingen van pastoors van Heerlen in de Staatse tijd (1633-1795) (door W.A.J. Munier)	38
- De paters van de Plaar in Simpelveld (door H. van Wersch)	47
- Berichten	52
- Kroniek	54

